

ФЕНОМЕН ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ДАВНЬОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПИСЬМЕНСТВІ

У статті представлено феномен польськомовної літератури в українському письменстві Середньовіччя. Коротко охарактеризовано основні етапи його розвитку, звернено увагу на проблематику і художню цінність творів, а також світоглядні мотиви їх авторів.

Ключові слова: трактат, субкультура, полемічний епістолярій, опонент.

W artykule został zaprezentowany fenomen polskojęzycznej literatury w średniowiecznym piśmiennictwie ukraińskim. Krótko scharakteryzowano główne etapy jego rozwoju. Szczególną uwagę zwrócono na problematykę i wartość artystyczną polskojęzycznych dzieł oraz motywy światopoglądowe ich autorów.

Słowa kluczowe: traktat, subkultura, epistolariusz polemiczny, oponent.

The paper represents the phenomenon of Polish literature in Ukrainian literature of the Middle Ages. It briefly describes the main stages of its development. The main attention is given to the problems and an artistic value of the works and the ideological motives of their authors.

Keywords: treatise, subculture, polemical epistolary, opponent.

На межі XVI та XVII сторіч, а також у XVIII, з огляду на історично-політичні передумови формування тогочасної культури, на українських землях розвинулося феноменальне явище польськомовної літератури. Польська мова для письменників-русинів слугувала джерелом спілкування у давній Речі Посполитій на рівні з рідною — українською, була своєрідним перехідним містком до європейської культури, була покликана виконувати універсальну комунікативну функцію, наслідуючи в цьому латинь [3, с. 11]. Метою публікації є систематизація відомостей про середньовічний етап в історії вітчизняного письменства з огляду на мовну гетерогенність, зокрема застосування польської мови в давній українській поезії та прозі, а також визначення основних чинників зародження цього феномену.

У зв'язку з мовним багатоголоссям, на перший план обраної проблематики виступає тема пограниччя культур, на якій слушно наголошував білоруський учений Семен Подокшин, котрий, досліджуючи творчість Іпатія Потія, писав: «Якщо говорити про поняття «мислитель на межі культур», то воно більш локальне і стосується громадських, церковних та інших діячів тих країн і народів, які внаслідок історичної долі розміщені на духовно-культурному прикордонні, пограниччі. Стосовно Білорусі та України, це геополітичне становище «поміж Сходом і Заходом», на перехресті двох християнських віровизнань і культур — пра-

вославної і католицької, східноєвропейської, яка виникла на основі грецько-візантійської і старослов'янської цивілізацій, і західноєвропейської, в основу якої була покладена латинсько-німецька духовна традиція. У цих історичних обставинах протягом IX–XVI століть у духовному житті Білорусі та України склався тип церковного і світського діяча «на межі культур» зі специфічним відмінним менталітетом» [2, с. 6–7].

Історик наголошував на різноголосі окциденталізаційних поглядів у вітчизняному середовищі середньовічних часів, яке залежало від політичних, економічних, освітніх впливів тощо. «Разом з тим потрібно відмітити, що поміж білоруськими і українськими громадськими і церковними діячами, «мислителями на межі культур», не було єдності в розумінні культурно-релігійної інтеграції і синтезу» [2, с. 7]. Спрямованість на Європу чи Росію, католицизм, православ'я чи на одну з течій протестантизму, локальність чи універсальність планованої унії — це полюси окциденталізації, навколо яких велися дебати і духовні пошуки у вітчизняному письменстві.

Передусім необхідно засигналізувати проблему чіткої ідентифікації українських польськомовних творів, адже їх автори не завжди відверто декларували себе русинами. Автор мав проживати на етнічній русинській території (у межах сучасної України чи Білорусі), мати східне родинне коріння або декларувати свою при-

належність за допомогою активної суспільної діяльності (втім, теж художньої творчості). Дух роксолянського сарматизму виявлявся у деталях художнього дискурсу, вживаній лексиці, обговорюваній проблематиці.

Фактичним засновником цього напрямку у вітчизняному письменстві можна вважати Станіслава Оріховського, автора відомої фрази «gente Ruthenus natione Polonus» і праці «Vartismus Ruthenorum», написаної ним на захист православної віри. У «Палінодії» Копистенського цей діяч описаний як «правий і старий правди мовця лях», а його творчість Григорій Грабович пропонує вважати безпосереднім прологом до поберестейської полеміки.

До цього ж періоду належать написана 1594 року «Roxolania» люблінського письменника Себастьяна Кльоновича, «Panoszą, to jest wysławienie panów i paniąt ziem ruskich i podolskich...» Бартоломія (Бартоша) Папроцького та інші твори, здебільшого поетичного характеру. Роксоланією Фабіян Себастьян Кльонович (Кленович) називав галицькі та київські землі, а своїми панегіриками прославляв славетні на той час руські міста: Остріг, Київ та Львів. Іван Франко вбачав у цих творах паростки наступного унікального явища — зародження «української школи» в польській літературі.

На увагу також заслуговує творчий доробок єпископа Верещинського, який видав 10 трактатів, адресованих польському королеві; два з них мали форму поезії. Київський єпископ Йосиф Верещинський усіма силами піднімав українські землі з руїн, піклувався про їхній духовний та інтелектуальний розвиток. Його Річ Посполита — це королівство, яке без військової козацької потуги приречено на занепад. Такий проект української державності в межах Речі Посполитої знайшов свого часу багато прихильників і став значним кроком до зміцнення української національної думки. У письменника знаходимо теж незвичний термін, який вимагає додаткового мовознавчого дослідження, — «українний», оскільки у авторській концепції піднесення України-Русі він вживається рівнозначно з визначеннями «український» та «руський».

У XVII столітті, окрім потужного феномену польськомовної полеміки на тему Берестейської унії були написані польською мовою «Sielanki» Шимона Шимоновича, «Roksolanki» Бартоломія Зиморовича тощо. Так звані «селянки» — змалювання селянського побуту України у поетичній формі — були сповнені захоплення

українським народним колоритом та сентиментальністю за ідеалізованими поляками Кресами.

Необхідно присвятити особливу увагу проблематиці поберестейської полеміки, зважаючи на широкий тематичний та жанровий спектр полемічних праць і задіяність у полеміці багатьох польських і українських авторів. Нарівні з польськими письменниками того часу, серед яких найвизначнішим можна вважати єзуїта Петра Скаргу [5], польською користувалися такі визначні представники православ'я, як Андрій Мужилівський, Петро Могила та інші. Тож польська мова слугувала одним з основних риторичних прийомів, який допомагав донести зміст аргументів і контраргументів до опонента, робив твір доступним для широкого кола читачів, залучав до розмови нових учасників конфронтаційного літературного діалогу.

Успішною спробою повного переліку українських авторів польськомовних творів стала праця антологічного характеру Івана Вагилевича «Польські письменники-русини», у якій, щоправда, не фігурує термін «український», проте дослідник мав на увазі саме вихідців із українських земель, які сповідували православну релігію, декларували свою приналежність до українського родоводу, сприяли поширенню української ідеї в світі. Разом із виступами цих письменників польською мовою автор подав латинськомовні праці українських письменників того часу, різнопланово охопивши проблему творчої багатомовності [6]. Із приводу цього видання Ростислав Радішевський зауважував, що праця Івана Вагилевича була «першою спробою синтетичного огляду руського письменництва доби бароко, яка враховує його багатомовність» [4, с. 20].

Серед найвідоміших письменників-русинів поберестейської доби варто згадати Мелетія Смотрицького, Петра Могилу, Касіяна Саковича, Лазара Барановича, Іоанна Мороховського, Захарія Копистенського та інших. Вони ділилися на два основні табори: католицький та православний. Протестантський табір, який у XVII столітті відігравав значну роль у формуванні суспільної думки, частково приєднався до православних, хоча притримувався європейських орієнтирів спільно з католицьким. Літературні критики вважають, що одним із найяскравіших прикладом співпраці православ'я з протестантськими течіями був Мартин Броневський [3]. Відомими залишаються також впливи протес-

тантського табору (значною мірою аріанства) на родину князів Острозьких.

Особливою сторінкою польськомовної літератури в Україні стала літературна реакція суспільства на події Хмельниччини, виражена панегіриками, треносами, сатирами. Відомі імена визначних польськомовних письменників того часу: Шимона Старовольського з його поділом Русі та Білу, Чорну і Червону (Роксоланію), Самуеля Твардовського («Wojna domowa z Kozaki i Tataru»).

Цікавим є факт, що Данило Братковський, пристрасний оборонець українського православ'я, писав виключно польською та ідеалізував владу польського короля [1]. Для нього джерелом занепаду Речі Посполитої була не сама монархічна система, а втрата моральності польською шляхтою, від якої конструктивно мала відрізнятись шляхта українська.

Явище української польськомовної прози повністю занепало у період класицизму. Свій резонанс воно ще мало дещо пізніше, в епоху романтизму, представлене «українською школою» у польській літературі (романтичною поезією Богдана Залеського, Северина Гощинського та Антонія Мальчевського), а також козакофільством Михайла Чайковського і Тимка Падури.

Як бачимо, поєднання української, польської та значною мірою латинської парадигм на

пограниччі культур було зумовлено історичним поділом, геополітичними чинниками, освітніми та духовними пошуками українського суспільства, його релігійною окциденталізацією, діяльністю основних культурних осередків, давничих центрів України-Русі XVI–XVIII століть тощо.

Отож, на основі проаналізованого явища польськомовності в українському письменстві можна зробити висновок, що століттями в українському середовищі існувала потреба творення феномену польськомовної літератури, особливо на пограниччі культур, яке з боку Польщі було визначене як Креси. Польськомовні, як і латинськомовні, твори українських письменників були зумовлені історичними обставинами та сприяли розвитку вітчизняної суспільно-богословської, філософської та національної думки. Малодосліджене на сьогодні явище польськомовної літератури в українському письменстві, виражене в поетичній та прозовій формах, вимагає детального аналізу з боку сучасних літературознавців.

Утім, потрібно усвідомлювати, що це лише фрагмент гетерогенного літературного процесу України, який необхідно розглядати як один зі складників його калейдоскопічного різноманіття та універсального характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братковський Данило. Świat po części przeżyty. Світ, по частинах розглянутий. — Фото-тип. вид. / Данило Братковський. — Луцьк, 2004. — 463 с.

2. Падокшын С. Пацей Іпацій: царкоўны дзеяч, мысліцель, пісьменнік на пераломе культурнагістарычных эпох / С. Падокшын. — Мн. : Бел. навука, 2001. — 118 с.

3. Broniewski M. Ekthesis abo krótkie zebranie spraw, które się działy na partykularnym, to jest pomiastnym Synodzie w Brześciu Litewskim / Opracowa-

li J. Byliński i J. Długosz / M. Broniewski. — Wrocław : Wyd. Uniw. Wrocław., 1995. — 72 s.

4. Radyszewskyj R. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku: Część I. Monografia / R. Radyszewskyj. — Kraków : Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk, 1996. — 282 s.

5. Skarga Piotr. Kazania przygodne z inemi drobniejszymi pracami, o różnych rzeczach wszelakim stanom należących / P. Skarga. — Kraków : Drukarnia Andrzeja Piotrkowczyka, 1610. — 779 s.

6. Wagilewicz J. Pisarze polscy Rusini / J. Wagilewicz. — Przemyśl, 1996. — 318 s.